

Inhoud

Deus in adjutorium

★ II ★

DEEL I

Het Zwarte Woud

★ 19 ★

DEEL II

Het graduale

★ 221 ★

DEEL III

Het lied

★ 245 ★

Doxologie

★ 435 ★

Heilige Roomse Rijk circa AD 1000

Reichenau, Zwaben

Koningen rijden in wagens met paarden, boerenkarren worden getrokken door ossen, waarom heeft God dan geen vissen geschapen die een boot kunnen slepen? Dat is iets waar Eppo met zijn verstand niet bij kan. In het Bodenmeer zitten meervallen die groot en sterk genoeg zijn. Twee meervallen, één aan stuurboord en één aan bakboord, in stevige netten waarin de vissen nog voldoende kunnen bewegen, het zou toch moeten kunnen? Eppo denkt daar veel over na. Hij wel, God jammer genoeg niet en de meervallen ook niet. Jaren geleden, toen hij nog alleen van het vissen leefde, is zijn boot een keer meegetrokken door de vissen in zijn overvolle net. Jammer genoeg trokken ze hem niet naar de wal, maar loodrecht naar de bodem van het meer. Hij sneed net op tijd de touwen door, de vangst en het net gingen verloren, zijn leven was gered. Vanaf de wal hadden de mensen het gezien, iedereen stond te lachen. Want zo is het leven, waar één mens lijdt, lachen de anderen. Bij Christus was dat zo, dus waarom zou het bij Eppo anders zijn? De mensen, ze delen dolgraag in je overwinning, maar ze delen nooit in je doodsstrijd.

In de schemering trekt de storm aan, de wind blaast schuimkoppen op het water, geen enkele schuit vaart nog naar Reichenau. De grote veren en vissersboten liggen stevig aan de steiger, de kleine zijn de wal opgetrokken. Geen idioot haalt het in zijn hoofd nu nog de oversteek te maken.

Vissen voor de boot spannen is één ding. Ze in de juiste richting laten zwemmen, dat is iets heel anders. Vissen zijn dommer dan ossen, zegt men. Maar hoe weet men dat zo zeker? Vis-

sen verstaan geen commando's, dat is het. Misschien hebben ze geen oren. Als Eppo water in zijn oor heeft, verstaat hij ook niets, dan hoort hij alleen zichzelf. Over deze dingen denkt hij na, hij is een echte denker, zeker voor een veerman. Ondertussen nadert een schim. Hij hoort het geluid van voetstappen in ondiepe plassen, hij draait zich om. Er staat een man in een zwarte monnikspij voor zijn neus, de kap ver over zijn hoofd getrokken. Een mens zou zich doodschrikken van de aanblik, maar Eppo niet, bijna al zijn klanten zijn monniken. Van een sinistere, zwarte figuur kijkt hij niet meer op. Aan de overkant, op het eiland, ligt immers een beroemde abdij. Zwarte pij, een benedictijn dus. Het zal weer eens geen benedictijn zijn. De man spreekt niet, hij wijst naar de overkant, zijn strenge blik houdt Eppo gevangen. Kijk aan, een zwijger, en nog sikke-neurig ook. Niks nieuws onder de zon. Ze kunnen een nieuwe kloosterorde beginnen, de Orde der Chagriijnen.

‘Te veel wind. Gevaarlijk. Ik roei me te pletter. We redden het niet.’

Hij gaat zijn huid duur verkopen vanavond. De man strekt zijn arm uit, opent zijn vuist, er ligt een gouden munt in, Byzantijns waarschijnlijk, het goud schittert in de schemering. Dat is duur genoeg voor Eppo. Hij pakt de munt uit de hand van de monnik, bekijkt hem van dichtbij. Er lijkt niet mee geknoeid, de randen zijn gaaf. Nu ziet hij ook het gezicht van de man beter, het is mager, bleek en vol rimpels, maar zijn donkere ogen zijn fel en dwingend. De meeste benedictijnen zijn tegenwoordig vetkleppen met varkensoogjes.

‘Het is met deze wind minstens een halfuur roeien,’ zegt hij. ‘En levensgevaarlijk.’

De monnik wijst omhoog, waarschijnlijk om aan te geven dat God hen zal behoeden. Op dat moment begint het ook nog te regenen, en niet een beetje. Dat God of de weergoden erbij gehaald worden maakt weinig indruk op Eppo, maar een gouden dukaat is een ander verhaal. Dat is met gemak het honderdvoudige van wat hij normaal kan vragen voor een overtocht. Hij legt de munt op zijn tong, om hem niet te verliezen.

Slikt hij hem in, dan schijt hij hem ook weer uit. Een veiliger bewaarplaats dan zijn maag is er niet. Hij zet zich schrap en duwt zijn roeiboot het water in. De wind blaast de schuit direct weer tegen de wal. Dit gaat een hele toer worden. De monnik stapt in met een verrassend elegant hupje. Geen monnik uit het scriptorium, denkt Eppo. Een doener.

‘Jij *ora*, ik *labora*,’ zegt hij, lispelend door het goudstuk in zijn mond. Hij heeft geen idee of de monnik het hoort. Hij duwt af met een roeiriem en begint met snelle, krachtige halen te roeien.

In de kloosterkerk van Reichenau worden de complete ten ge- zongen, storm of geen storm. De muren weerstaan wind en regen, de houten daken kraken onophoudelijk. De antifoon van de laatste psalm is net voltooid als de kerkdeur opengaat. De complete ten worden nooit bezocht door leken, maar het is geen leek die binnentreedt op kousenvoeten, het is een benedictijner monnik in een doorweekte pluviale. Hij wacht geduldig tot de gebeden zijn afgelopen en de dienst is beëindigd. Dan komen de prior en enkele andere broeders om de bezoeker heen staan. Hij stelt zich voor, zo lijkt het, maar niemand verstaat zijn gestamel. Hij rilt van de kou, misschien is hij ziek. Hij stelt zich voor als broeder Halbo van Lorsch. ‘Lorsch,’ zegt de prior, ‘u komt van Lorsch?’ De oude abdij van Lorsch ligt minstens tien dagmarsen naar het noorden. ‘Her-Hermannus,’ stamelt hij. Hij knielt. De prior neemt het woord: ‘Broeder uit Lorsch, het is beslist niet mogelijk zo laat in de avond broeder Hermannus te bezoeken. Wacht u tot morgen. U bent welkom in het gastenverblijf.’ Maar dan voegt Hermannus zich bij het gezelschap, aan één zijde heeft hij steun aan een broeder, aan de andere aan een stok. Hermann van Reichenau lijkt ouder door zijn kreupele lichaam. Drieëntwintig is hij nog maar. Hij werd geboren met een aantal ernstige gebreken, waaronder een hazenlip, vergroeiingen en verlamming. Op jonge leeftijd brachten ze hem naar

dit klooster, de enige plek waar hij overlevingskansen had. Nog voor zijn twintigste kende hij de liturgie uit zijn hoofd, en kon hij Latijn, Grieks en Arabisch lezen. Hermann van Reichenau is thans als jonge twintiger reeds een vermaarde wetenschapper en musicus – en de avondlijke bezoeker weet dat heel goed.

‘Magister,’ brengt hij uit.

Hermann glimlacht, de lach vertrekt zijn gezicht, hij lijkt wel een demon, maar zijn ogen staan vriendelijk. Hij mag kreupel zijn, hij is niettemin een instrument van God. Niemand in Reichenau lacht zoveel als hij, niemand is hulpvaardiger, vrolijker, wijzer. Hij maakt enkele hoofdbewegingen richting zijn begeleider. Deze knikt.

‘Hermannus vraagt hoe hij u van dienst kan zijn.’

Twee broeders begeleiden hen naar het scriptorium. Ze helpen Hermannus in zijn stoel, achter zijn eigen werktafel. Hij heeft een speciale stoel met leuning in plaats van een kruk. Een broeder steekt kaarsen aan, aan weerszijden van de schrijftafel. Ze nemen de doorweekte pluviale van de monnik aan. Dan worden ze alleen gelaten. Hermann wijst op een stapel leesten, de bezoeker pakt een lei en legt die voor Hermann op de schrijftafel. De kreupele heeft een griffel van zijn riem gehaald, en schrijft, want spreken kan hij nauwelijks.

Quomodo te adiuvere possum?

De gast neemt een kruk weg bij een andere tafel en neemt plaats naast Hermann. Hij pakt ook een lesteen, haalt zijn eigen griffel tevoorschijn.

Help mij. Met een lied.

Twee schrijvende monniken in de avond, op zich niets bijzonders, behalve dat ze aan dezelfde tafel zitten, ze voelen elkaars warmte. Wie het tafereel aanschouwt, ziet een rijzige leraar en een kreupele leerling, het oog ziet immers wat het kan begrijpen en is blind voor al het andere. In werkelijkheid is het andersom, de jonge is de meester, de oude heeft hulp nodig. Hermann maakt een gebaar, waarmee hij wil zeggen: ik ben niet doof, spreek.

Ik schrijf ook liever.

Wat voor lied?

De monnik schrijft, laat Hermann lezen, wist zijn plank, schrijft weer, regel voor regel.

*Ik heb het al zo lang in mijn hoofd. Ik moet het delen voor ik sterf.
U moet het opschrijven.*

Heeft u het gecomponeerd?

Nee.

Wie dan wel?

Dat kan ik u niet vertellen.

Waarom komt u bij mij?

Omdat u het zult begrijpen.

De monnik wist het plankje, denkt na, schrijft dan:

Het is het mooiste lied dat ooit op aarde gemaakt is.

Alle kerkgezangen zijn van God afkomstig en keren naar Hem terug,
schrijft Hermann.

De bezoeker schudt zijn hoofd, hij rilt en zweet, hij is overduidelijk ziek. Hij schrijft nu geagiteerd en in kleinere letters, die als boze wespen over de lei krioelen:

U en ik weten beter. Het is mensenwerk. Door de Geest ingefluisterd.

De kreupele kijkt minzaam, geduldig. Een ware heilige is hij.

Zing.

Dit is waar de bezoeker op gewacht heeft, hier is hij voor gekomen, Hermann ziet het aan zijn vurige ogen. Praten wil hij niet, maar zingen wel. De man gaat staan, torent boven de zittende kreupele uit. Hij zingt, zijn stem is diep en vast, de vloerbalken van het scriptorium trillen bij zijn laagste noten, het gewelf zingt bij de hoogste.

Weet u zeker dat het correct was?

Ja.

Hermann pakt een afgekrabd stuk perkament, trekt lijnen met zijn stilus en een liniaal. Vier lijnen, tussenruimte, weer vier lijnen. Hij doopt een ganzenveer in de inkt.

Zing nog een keer, regel voor regel.

De bezoeker zingt de eerste regel.

De kreupele schrijft, hij schrijft en hapert dan.

‘Das ist aber nicht möglich,’ slist hij met zijn kreupele tong.
‘Das kann nicht sein.’

Hij schrijft door, de muzieknoden nemen de plaats in van de tonen die de monnik zingt. Volmaakte schoonheid, gevangen op een palimpsest.

Tijdens de terugtocht hoeft Eppo nauwelijks te roeien, in zijn eentje met de wind in de rug voelt het waarachtig alsof monsterlijk grote vissen zijn boot trekken. Het lied dat de vreemde monnik steeds opnieuw zong terwijl Eppo zich een ongeluk roeide, wilde hij met dat lied het onstuimige Bodenmeer bedwingen zoals Christus het meer van Galilea? De eerste regels heeft hij onthouden, omdat die mooi waren, erg mooi. En vreemd. Hij zingt, hij is beslist geen zanger, maar kan heus wel een lied zingen. Zou men het lied kennen in een van de kroegen van Konstanz? Met deze gunstige wind is hij zo in de stad, het is een paar mijl verder dan zijn aanlegplaats. Met genoeg bier of goedkope wijn in zijn buik durft hij het wel aan de melodie aan zijn kameraden te laten horen. Natuurlijk had hij beter op Reichenau kunnen overnachten, maar hij heeft zin in wijn en wil zijn verhaal kwijt. Het gouden muntstuk brandt onder zijn tong. Op naar Konstanz. Eppo probeert zijn koers te verleggen met enkele sterke halen aan stuurboord. Zijn bootje komt daardoor dwars op de wind te liggen, bij de laatste haal krijgt hij zijn riem niet meer uit het water, en als de riem toch loskomt en Eppo ineens door de lucht roeit, raakt hij uit balans. Een windstoot doet de rest. *Deus in adiutorium meum intende*, Heer, kom mij te hulp! Eppo wordt overboord geworpen, komt onder zijn eigen boot terecht, hij graait naar houvast, stoot zijn kop, slikt de munt in met een grote hap water en verdrinkt met het goud in zijn slokdarm, water in zijn longen en het lied in zijn hoofd.

DEEL I

HET ZWARTE WOUD

